

Χρονολογική εμφάνιση των επιδημιών στον Πόντο του 19ου αιώνα

Επιστήμες / Ιστορία

Θεοδόσιος Κυριακίδης, Θεολόγος-Δρ. Νεώτερης Ιστορίας

Ο 19^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας εκείνος με την πιο συχνή αναφορά επιδημικών ασθενειών σε ολόκληρο τον Πόντο. Οι επιδημίες ξεσπούν στις πόλεις του Πόντου σχεδόν σε κάθε δεκαετία αυτού του αιώνα, σε κάποιες περιπτώσεις δύο, τρεις ή και περισσότερες φορές μέσα στην ίδια δεκαετία. Ίσως αυτό σχετίζεται και με το γεγονός ότι γι' αυτόν τον αιώνα έχουμε περισσότερες πληροφορίες από ότι για τους προηγούμενους.

Η πρώτη αναφορά που έχουμε για επιδημίες στην Τραπεζούντα για τον 19^ο αιώνα είναι στα 1807 και στα 1809, όπου στην πόλη έχει ξεσπάσει η επιδημία της πανώλης[1]. Η αμέσως επόμενη πληροφορία αφορά το έτος 1811. Η περίπτωση του 1811 έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς συνδυάζεται με παράλληλη εμφάνιση λιμού και απαντάται κάπως πιο συχνά στην ελληνική βιβλιογραφία[2]. Στην καταστροφική χρονιά του 1811, όπου η ασθένεια της πανώλης συνδυάζεται με λιμό, η Τραπεζούντα θα χάσει περίπου 2.500 κατοίκους δηλαδή το 10 με 12%[3]. Στα 1812 η επιδημία παραμένει στα χωριά κοντά στην Τραπεζούντα και μετά εισέρχεται στην πόλη. Στα 1814 και 1815 η επιδημία είναι ακόμη παρούσα[4]. Επόμενες επιδημίες στην Τραπεζούντα εμφανίζονται στα 1823 τύφος[5] και στα 1829 πάλι η πανώλη[6]. Ενδεικτικό είναι πως τα τριάντα πρώτα χρόνια του 19^{ου} αιώνα οι συνέπειες της επιδημίας είναι τόσο καταστροφικές, ώστε, όπως γράφει ο Daniel Panzac, το 1830 τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας είναι κατεστραμμένα[7].

Το έτος 1831 η πανώλη πρέπει να είναι παρούσα ή να τριγυρίζει την πόλη της Τραπεζούντας. Αυτός είναι και ο λόγος που ο πασάς της πόλης εγκαθίσταται με το σαράι του στα Πλάτανα κοντά στη θάλασσα, πράξη την οποία θα μιμηθεί και ο αρχιστράτηγος της περιοχής, ο οποίος όμως θα επιλέξει ένα χωριό στο εσωτερικό [8].

Για το επόμενο ξέσπασμα της πανώλης το 1835 έχουμε αρκετές αναφορές και φαίνεται πως η επιδημία είχε μεγάλη διάρκεια προκαλώντας σημαντικές απώλειες. Μάλιστα οι αναφορές για την ύπαρξη της ίδιας επιδημίας συνεχίζονται και τα

επόμενα τέσσερα χρόνια. Για το πρώτο έτος εμφάνισης το 1835 ο αμερικανός ιεραπόστολος Johnston, μας πληροφορεί τα εξής χαρακτηριστικά: «Η πανώλη στην Τραπεζούντα στο σύντομο χρονικό διάστημα των πέντε μηνών αποδείχτηκε θανατηφόρα σε 2.500 Τούρκους και σε 100 από τις διάφορες ομολογίες των χριστιανών, σε σύνολο πληθυσμού 15.000»[\[9\]](#).

Για ένα διάστημα φάνηκε ότι η μπόρα πέρασε και η ζωή στην πόλη βρήκε πάλι τους κανονικούς της ρυθμούς. Το καλοκαίρι όμως του 1837 η πανώλη έκανε πάλι την εμφάνιση της με την ίδια ένταση. Πιο συγκεκριμένα, στην αναφορά που στέλνουν οι αμερικανοί ιεραπόστολοι, που έχουν έδρα την πόλη της Τραπεζούνας, κάνουν λόγο για τον καθημερινό θάνατο σαράντα ή και πενήντα ανθρώπων μέσα στο καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1837. Μόλις τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους κατάφεραν οι ιεραπόστολοι σταδιακά να έχουν στενότερες επαφές με τους ανθρώπους της πόλης[\[10\]](#). Από τις αναφορές των αμερικανών ιεραποστόλων βλέπουμε ότι κάθε φορά που η πανώλη ήταν παρούσα στην πόλη, τα σχολεία έπρεπε να κλείσουν, η δημόσια λατρεία να ανασταλεί και η ανταλλαγή επισκέψεων σε πολύ μεγάλο βαθμό να διακοπεί.

P. D. VINCENTIUS MACCANTI C. R.
*Mutinenfibus Populis peftilentia dire affectis,
Duobus cum focijs in eadem Charitatis paleftra
Præclara morte defunctis,
Tamquam Angelus è cælo lapfus,
Egregiam navavit operam.*

Η πανώλη θα πλήξει την πόλη και το φθινόπωρο της επόμενης χρονιάς δηλαδή το

1838. Όπως φαίνεται από τις σημειώσεις των περιηγητών η επιδημία είχε εξαπλωθεί στην ευρύτερη περιοχή του Πόντου, της Αρμενίας και της Μικράς Ασίας [11]. Την επόμενη χρονιά ξέσπασε πάλι κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού στην περιοχή του Καρς. Το Σεπτέμβριο του 1840 σε χωριά στο Ερζερούμ, ενώ το Νοέμβριο του ίδιου έτους μεταδόθηκε στην Τραπεζούντα. Η αναφορά του γαλλικού προξενείου της Τραπεζούντας σημειώνει πως την ασθένεια μετέφεραν από το Ερζερούμ έμποροι περσικής καταγωγής [12]. Το επόμενο έτος το 1841 ξεσπά η επιδημία της χολέρας με αφετηρία την Βεγγάλη στην Ινδία και, αφού κάνει μια δωδεκαετή διαδρομή με ενδιάμεσους σταθμούς την Τραπεζούντα και διάφορες περιοχές στην Ευρώπη, φτάνει μέχρι την Αμερική [13]. Δυο χρόνια μετά, δηλαδή στα 1843, η πανώλη κάνει πάλι την εμφάνιση της στην πόλη [14].

Οι επόμενες αναφορές για επιδημίες στην Τραπεζούντα μιλούν για διάφορα κρούσματα χολέρας κατά τα έτη 1847-8. Οι πληροφορίες που έχουμε είναι αρκετές, γεγονός που δηλώνει ότι οι επιπτώσεις της επιδημίας αυτής ήταν πολύ σημαντικές για την πόλη. Αυτό άλλωστε εξάγεται και από το περιεχόμενο των ίδιων των αναφορών. Για τη χολέρα του 1847 πληροφορούμαστε από τον Κώδικα της Μονής του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα ότι διήρκεσε περίπου ένα μήνα και έπληξε κυρίως Οθωμανούς, ενώ από τους χριστιανούς πέθαναν γύρω στους εκατό [15].

Σε γράμμα του γάλλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη (7 Ιανουαρίου 1848) μαθαίνουμε πως η χολέρα που έπληξε την πόλη το 1847, προσέβαλε 1660 άτομα από τα οποία κατέληξαν τα 833, δηλαδή ένα ποσοστό της τάξης του 50,2% [16]. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός πως την πόλη εγκατέλειψαν 17.000 με 18.000 κάτοικοι σε σύνολο πληθυσμού 25.000 κατοίκων. Όμως το γεγονός, αυτό δεν εμπόδισε την επιδημία να επιδεινωθεί. Τις ημέρες μεταξύ 18ης και 20ης Οκτωβρίου 1847 η θνησιμότητα ήταν 140 άτομα, ενώ υπολογίζεται πως μέχρι την 24η του ίδιου μήνα 60 άτομα πέθαιναν καθημερινά. Αν υπολογίσουμε το ύψος της θνησιμότητας στο σύνολο των 7.000 κατοίκων που παρέμειναν στην πόλη το ποσοστό είναι 10 με 12 %, ενώ επί του συνόλου του πληθυσμού 3,3% [17].

Την επόμενη χρονιά, το 1848, στις 27 Ιουλίου η χολέρα έκανε πάλι την εμφάνιση της στην Τραπεζούντα με ιδιαίτερη ορμή και η πόλη εκκενώθηκε εκ νέου [18]. Μια από τις αναφορές των Αμερικανών γράφει: «Η χολέρα ξέσπασε στην πόλη προς το τέλος του Ιουλίου και επικράτησε με περισσότερη ή λιγότερη σφοδρότητα για αρκετές εβδομάδες. Όταν ήταν στην ακμή της, οι θάνατοι υπολογίζονταν σε περίπου πενήντα την ημέρα» [19]. Από την άλλη πλευρά, από τις αναφορές των ρωμαιοκαθολικών ιεραποστόλων στην περιοχή, μαθαίνουμε ότι τα δυο αυτά χρόνια που κράτησε η επιδημία της χολέρας στην Τραπεζούντα, τα θύματα ήταν

καθημερινά 70 μέχρι και 80[20].

Οι επιδημίες δεν θα κάνουν την εμφάνιση τους κατά τη δεκαετία του 1850 στην Τραπεζούντα, ή τουλάχιστον αυτό μαρτυρούν οι γνωστές σε μας πηγές. Το 1860, όμως, έχουμε αναφορές για την πανώλη στην ευρύτερη περιοχή και συγκεκριμένα στη Λαραχανή, περιοχή κοντά στην Τραπεζούντα και στη μονή της Παναγίας Σουμελά[21].

Τέσσερα χρόνια αργότερα ένα σημαντικό, γεωπολιτικής σημασίας, γεγονός θ' αλλάξει τα πληθυσμιακά δεδομένα της πόλης της Τραπεζούντας αλλά και της Σαμψούντας. Σε αναφορές που έχουμε από το ιταλικό προξενείο της Τραπεζούντας πληροφορούμαστε ότι την πόλη θα κατακλύσουν χιλιάδες εκδιωγμένοι από τη Ρωσία Κιρκάσιοι, οι οποίοι και θα γίνουν αιτία εξάπλωσης επιδημίας τύφου και ανεμοβλογιάς. Πιο συγκεκριμένα τον Φεβρουάριο του 1864, ο Ιταλός πρόξενος Bosio, μας πληροφορεί ότι: «Μέχρι σήμερα συνέρρευσαν μαζικά και έφτασαν εδώ πάνω από 25.000, όντας αυτό το λιμάνι, το πιο κατάλληλο γι' αυτό τον σκοπό. Η κατάσταση εξαθλίωσης, οι απαράδεκτες υγειονομικές συνθήκες αυτών των φυλών και ο συνωστισμός αυτών στα λίγα καταλύματα που η τουρκική κυβέρνηση ήταν σε θέση να τους προσφέρει, προκάλεσαν εστίες ασθενειών, που σε διάστημα μόνο δύο μηνών αφάνισαν πάνω από 4.000. Αρχικά η επιδημία δεν έδειξε την μανία της παρά μόνο στους Κιρκάσιους, αλλά εδώ και ένα μήνα περίπου, εισχωρεί μεταξύ του τοπικού πληθυσμού, αφήνοντας αρκετά θύματα. Η ίδια η ευρωπαϊκή κοινότητα που δεν ξεπερνάει τα ογδόντα άτομα, πλήρωσε με 10 μέλη της τον φόρο αίματος της» [22].

Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα η Τραπεζούντα θα υποφέρει για τρία χρόνια από την χολέρα. Συγκεκριμένα η επιδημία χολέρας αναφέρεται για τα έτη 1892, 1893 και στις δυο περιπτώσεις το μήνα Οκτώβριο,[23] καθώς και τον επόμενο χρόνο το 1894[24]. Στον Κώδικα της Μονής του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα διαβάζουμε ότι σε όλες αυτές τις περιπτώσεις οι Τραπεζούντιοι εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και βρήκαν καταφύγιο στα γύρω χωριά και τις μονές. Στην περίπτωση του 1893 ο Κώδικας αναφέρει ότι η Μονή φιλοξένησε τους πρόσφυγες για τρεις ολόκληρους μήνες[25].

Από το χρονικό περίγραμμα διαπιστώνουμε ότι οι επιδημίες στην Τραπεζούντα και γενικότερα στον Πόντο δεν ήταν σπάνιες και δεν εξαντλούνται μόνο στις αναφορές που παραθέτουμε στο κείμενο αυτό. Θα είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον να συγκριθούν τα προαναφερθέντα στοιχεία με τούρκικες πηγές. Ο Περικλής Τριανταφυλλίδης καθηγητής στο Φροντιστήριο της Τραπεζούντας, θα γράψει ότι η πανώλη κράτησε ολόκληρο τον 19^ο αιώνα και ότι ενώ το χειμώνα είχε κάποια ύφεση, το καλοκαίρι εμφανιζόταν πάλι με μεγαλύτερη ορμή. Συμπληρώνει

δε ότι έκανε μεγάλη ζημιά στον ελληνικό πληθυσμό και ότι μόνο χάρη στις νέες ανακαλύψεις και αφού βρέθηκε το αντίδοτο φάρμακο απαλλάχτηκε η ανθρωπότητα από τον τρόμο αυτής της επιδημίας[26].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ - Χρονογραφία επιδημιών	
1749	πανώλη, Τραπεζούντα
1796	πανώλη, Τραπεζούντα
1807	πανώλη, Τραπεζούντα
1809	πανώλη, Τραπεζούντα
1811	πανώλη, Τραπεζούντα
1812	πανώλη, Τραπεζούντα
1814	πανώλη, Τραπεζούντα
1815	πανώλη, Τραπεζούντα
1823	τύφος, Τραπεζούντα
1824	πανώλη, Αργυρούπολη
1827	πανώλη, Αργυρούπολη
1829	πανώλη, Τραπεζούντα
1831	πανώλη, Τραπεζούντα
1835-1836	πανώλη, Τραπεζούντα
1837	πανώλη, Τραπεζούντα
1838	πανώλη, Τραπεζούντα
1840	πανώλη, Τραπεζούντα
1841	χολέρα, Τραπεζούντα
1843	πανώλη, Τραπεζούντα
1845	χολέρα, Κρώμνη-Αργυρούπολη
1847	χολέρα, Τραπεζούντα
1848	χολέρα, Τραπεζούντα
1851	πανώλη, Κερασούντα, Αργυρούπολη
1855	πανώλη, Αργυρούπολη
1864	πανώλη, Τραπεζούντα και περίχωρα
1865	χολέρα, Τραπεζούντα, Μερζιφούντα
1866	χολέρα, Alipoongar, κοντά στο Ντιγιαρμπακίρ
1872 (Απρ.)	καραντίνα στην Τραπεζούντα λόγω χολέρας στην Κωνσταντινούπολη
1880	χολέρα, Τραπεζούντα
1892	χολέρα, Τραπεζούντα
1893	χολέρα, Τραπεζούντα, Ερζερούμ-Ban
1894	χολέρα, Τραπεζούντα
1894-1895	χολέρα, Μερζιφούντα
1895	χολέρα, Ερζερούμ

[Για να διαβάσετε ολόκληρη τη μελέτη πατήστε εδώ](#)

[1] Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 122.

[2] Βλ. Επαμεινώνδα Κυριακίδη, *Βιογραφία...*, ό.π., σ. 141, υποσ. 156, σ. 151 και 186. Πανάρετου Τοπαλίδη, Αρχιμανδρίτου, *Ιστορία της Ιεράς Βασιλικής Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής Μονής του Τιμίου Προδρόμου και Βαπτιστού Ιωάννου Ζαβουλών ή Βαζελών*, Τραπεζούντα, 1909, σ. 192 και Χρύσανθου, Μητροπολίτου Τραπεζούντος, *Η Εκκλησία Τραπεζούντος*, Αθήνα 1933, σ. 714. Πρβ. και Γεωργίου Θ. Κανδηλάπτου-Κάνεως, *Ο Ελληνομνημών...*, ό.π., σ. 132-3.

[3] Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 358.

[4] Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 122.

[5] Ν. Λαπαρίδης, *Η Ματσούκα του Πόντου, ιστορική διαδρομή*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 112.

[6] Βλ. Επαμεινώνδα Κυριακίδη, *Βιογραφία...*, ό.π., σ. 141, υποσ. 156, και σ 151 και 186.

[7] Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 122.

[8] Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 336.

[9] "Trebizond, Letter from Mr. Johnston, dated Jan. 5, 1836", *The Missionary Herald*, τ. 32, τεύχ. 8 (Aug 1836) APS Online σ. 298. Ο Johnston γράφει για το τέλος του 1835 και την αρχή του 1836. Συνέπεια της επιδημίας ήταν η διακοπή της εργασίας του για όσο διάστημα αυτή κράτησε. Βλ. και Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 414, όπου σημειώνει ότι το τρομερό αυτό ξέσπασμα της πανώλης στράγγισε την Αίγυπτο, από όπου και μεταφέρθηκε στην Τραπεζούντα.

[10] "Recent Intelligence, Trebizond", *The Missionary Herald*, τ. 34, τεύχ. 6 (June 1838) APS Online, σ. 236.

[11] Henry Suter, "Notes on a Journey from Erzerúm to Trebizond, by Way of Shebb-Kháneh, kará-Hisár, Sívas, Tókát, and Sámsún, in October, 1838", *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 10 (1840) 434-444 και William Ainsworth, "Notes on a Journey from Constantinople, by Heraclea, to Angora, in the Autumn of 1838", *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 9 (1839) 216-276.

[12] Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 119-120.

[13] “Travels of the Cholera”, *Chicago Daily Tribune (1872-1963)*, (Oct 30, 1887), ProQuest Historical Newspapers Chicago Tribune (1849 – 1986), σ. 25.

[14] Βλ. Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 120. Η πανώλη ήταν ήδη παρούσα στο Ερζερούμ το καλοκαίρι του 1841, προερχόμενη από την περιοχή του Κουρδιστάν. Βλ. Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 106.

[15] Κώδικας Καλλίνικου, ό.π., σ. 70 και Στάθη Πελαγίδη, *Κώδικας...*, ό.π., σ. 80. Για τη χολέρα του 1847 πρβ. και Σάββα Ιωαννίδη, *Ιστορία και Στατιστική της Τραπεζούντας και της γύρω περιοχής και στοιχεία για την εκεί ελληνική γλώσσα*, Κωνσταντινούπολη 1870, (Ανατύπωση Θεσσαλονίκη 1988), σ. 115 και “Miscellaneous, The Asiatic cholera”, *The District School Journal of the State of New York (1840-1852)* τ. 8, τεύχ. 9 (Dec 1847) APS Online, σ. 153.

[16] Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 436 και 442.

[17] Βλ. Daniel Panzac, *La Peste...*, ό.π., σ. 442. Αξίζει να σημειωθεί πως συνήθως αυτοί που εγκατέλειπαν την πόλη ήταν οι πιο ευκατάστατοι, ενώ οι φτωχότεροι πληθυσμοί προσπαθούσαν να προφυλαχτούν από την επιδημία εντός των τειχών της πόλης, αφού δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να την εγκαταλείψουν.

[18] “Nestorians, obituary notice of Mrs. Stoddard”, *The Missionary Herald*, τ. 44, τεύχ. 11 (Nov 1848) APS Online, σ. 386.

[19] “Trebizond, Annual Report, Past history of the Church”, *The Missionary Herald*, τ. 44, τεύχ. 12 (Dec 1848) APS Online, σ. 412. Επίσης βλ. και “American Board of Commissioners for Foreign Missions. Fortieth Annual Meeting”, *The Missionary Herald*, τ. 45, τεύχ. 10 (Oct 1849) APS Online, σ. 337.

[20] P. Clemente da Terzorio, *Le Missioni dei Minori...*, ό.π., σ. 365-6.

[21] Ελευθεριάδη Ε. Ελευθέριου, *Λαογραφικά Λαραχανής της Ματσούκας του Πόντου*, Αθήνα 1992, σ. 137.

[22] Archivio Storico-Diplomatico del MAE. Scritture Regno d’Italia, 1861-1887, B. 910 φακ. ν. 272, rapporti del consolato in Trebisonda 1862-67, Console Bosio, Trebisonda 20 Febbraio 1864. Βλ. και Theodosios Kyriakidis, “The sanitarian consequences of the Caucasian Migration: Three unpublished documents from Trabzon’s Italian Consulate”, στο Mehmet Hacısalıhođlu (ed.), *1864 Kafkas Tehciri, Kafkasya’da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün*, Istanbul 2014, pp. 201-217.

[23] Κώδικας Καλλίνικου..., ό.π., σ. 91-92 και 93 και Στάθη Πελαγίδη, *Κώδικας...*,

ό.π., σ. 115-117.

[24] “Western Turkey Mission, A long journey”, *The Missionary Herald*, τ. 90, τεύχ. 3 (Mar 1894) APS Online, σ. 117, Rev. William S. Dodd, “Medical work in the western Turkey Mission”, *The Missionary Herald*, τ. 90, τεύχ. 6 (Jun 1894) APS Online, σ. 238.

[25] *Κώδικας Καλλίνικου...*, ό.π., σ. 91-92 και 93 και Στάθη Πελαγίδα, *Κώδικας...*, ό.π., σ. 115-117.

[26] Περικλή Τριανταφυλλίδη, *Οι Φυγάδες, δράμα εις μέρη πέντε μετά μακρών προλεγομένων περί Πόντου*, Αθήνα 1870, σ. 95.

<https://bit.ly/3t91YQw>